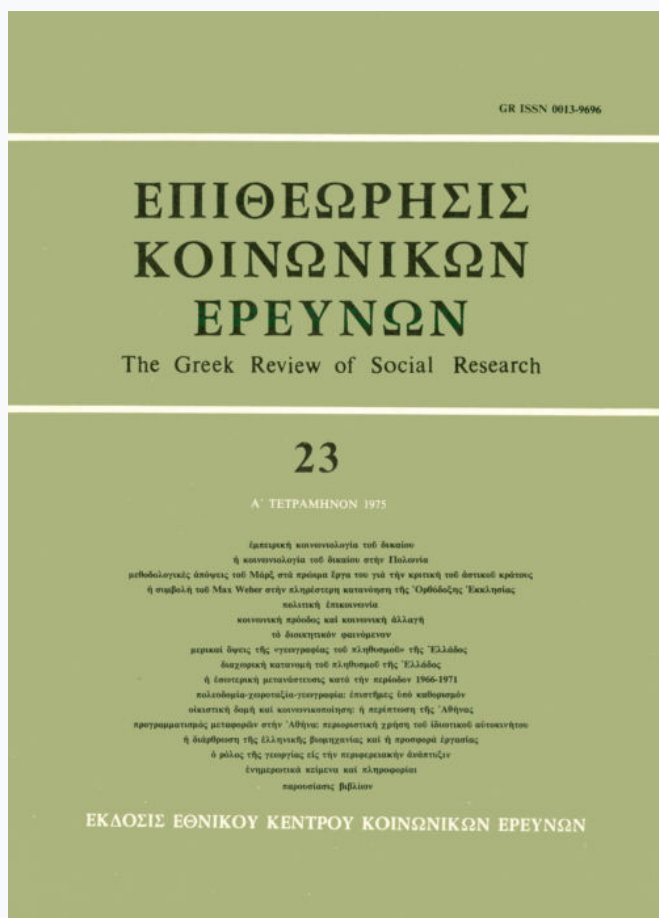

The Greek Review of Social Research

Vol 23 (1975)

23 A'

Η κοινωνιολογία του δικαίου στην Πολωνία

A.K. Παπαχρίστου

doi: [10.12681/grsr.475](https://doi.org/10.12681/grsr.475)

Copyright © 1975, A.K. Παπαχρίστου

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Παπαχρίστου Α. (1975). Η κοινωνιολογία του δικαίου στην Πολωνία. *The Greek Review of Social Research*, 23, 16–19. <https://doi.org/10.12681/grsr.475>

ἡ κοινωνιολογία τοῦ δικαίου στὴν Πολωνία

τοῦ
Α. Κ. Παπαχρίστου

Doctorat d'Etat

1. Ὁ σκοπὸς τῆς σύντομης αὐτῆς παρουσιάσεως εἶναι καθαρὰ ἐνημερωτικός. Μὲ ἀφορμὴ τὸ ἄρθρο τοῦ καθηγητοῦ Adam Podgórecki, ποὺ δημοσιεύεται στὸ τεύχος αὐτό, θεωρήσαμε σκόπιμο νὰ δώσουμε μιὰ συνοπτικὴ εἰκόνα τῆς Κοινωνιολογίας τοῦ Δικαίου στὴν Πολωνία, ὅπου πράγματι ὁ καινούργιος αὐτὸς ἐπιστημονικὸς κλάδος γνωρίζει σημαντικὴ ἀνθιση. Ἰδιαίτερα στὸν χώρο τῶν ἐμπειρικῶν ἐρευνῶν, οἱ Πολωνοὶ κοινωνιολόγοι τοῦ Δικαίου ἔχουν νὰ ἐπιδείξουν ἀξιόλογη δραστηριότητα, ἀνάλογη μὲ ἐκείνη τῶν συναδέλφων τους τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν καὶ τῶν Σκανδιναυικῶν χωρῶν. Μποροῦμε λοιπὸν σήμερα νὰ μιλάμε γιὰ Πολωνικὴ Σχολὴ Κοινωνιολογίας τοῦ Δικαίου,¹ ποὺ κύριο γνώρισμά της εἶναι ὁ σαφὴς πρακτικὸς προσανατολισμός, ἡ προσπάθεια κατανοήσεως τοῦ νομικοῦ φαινομένου in vivo, μέσα στὸν κοινωνικὸ του περιγυρο.²

2. Οἱ ρίζες τῆς Κοινωνιολογίας τοῦ Δικαίου εἶναι βαθειές στὴν Πολωνία. Θὰ πρέπει ἔτσι νὰ ἀναφερθοῦμε στὴ συμβολὴ τοῦ Léon Petrazycki (1867-1931), ποὺ εἶναι ἴσως πρὶν γνωστός ἀπὸ τοὺς μαθητὲς του (G. Gurvitch, στὴ Γαλλία, N. S. Timaschef καὶ P. Sorokin, στὴν Ἀμερική, J. Lande, στὴν Πολωνία) παρὰ ἀπὸ τὸ ἴδιο του τὸ ἔργο. Ἡ θεωρία τοῦ δικαίου τοῦ Petrazycki ἀναλύεται κατὰ τοὺς J. Lande καὶ G. L. Seidler,³ σὲ τρία μέρη: στὴ δογματικὴ θεωρία τοῦ δικαίου (λογικὸ μέρος), στὴ θεωρία τοῦ ψυχικοῦ νομικοῦ γεγονότος (Ψυχολογία τοῦ Δικαίου) καί, τέλος, στὴ θεωρία τοῦ κοινωνικοῦ νομικοῦ γεγονότος (Κοινωνιολογία τοῦ Δικαίου).

Ἡ Κοινωνιολογία τοῦ Δικαίου τοῦ Petrazycki διακρίνεται κυρίως ἀπὸ ἓνα ἐκτεταμένο νομικὸ πλουραλισμό. Τὸ δίκαιο δὲν ἐξαντλεῖται στὸ «ἐπίσημο» νομικὸ σύστημα· ὑπάρχουν διάφοροι κανόνες δικαίου, ποὺ εἶναι ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τὸ σύστημα αὐτό. Ὁ Petrazycki ἐξετάζει ἰδίως τοὺς κανόνες ἐκείνους, ποὺ βρίσκονται στὸ περιθώριο τοῦ «ἐπίσημου» δικαίου καὶ ποὺ συναπαρτίζουν ἓνα ὑπο-πολιτισμικὸ σύστημα νομικῶν κανόνων (sous-culture juridique). Ἐνδιαφέρεται ἔτσι γιὰ δευτερεύοντες κανόνες, ὅπως εἶναι οἱ κανόνες τοῦ παιδικοῦ παιχνιδιοῦ, οἱ πειθαρχικοὶ κανόνες τῶν ἀσύλων, οἱ κανόνες τοῦ ὑπόκοσμου, κανόνες δηλαδὴ, ποὺ ἀνήκουν στὸν

1. E. Sicard, «Travaux récents de sociologie juridique et politique en Yougoslavie», στὸ περιοδικὸ *Année sociologique*, 1966, σελ. 393, σημ. 5.

2. Βλέπε σχετικὰ τὴν εἰσήγησιν τοῦ A. Podgórecki στὸ Διεθνὲς Συνέδριο Κοινωνιολογίας τοῦ Δικαίου τῶν Βρυξελλῶν (1969), ποὺ ἔχει τὸν τίτλο «Loi et morale en théorie et en pratique» (Ἐκδόση τοῦ Institut de Sociologie, Βρυξέλλες, 1970, σελ. 90-105). Σύντομη παρουσίαση στὸ *Année sociologique*, 1970, σελ. 412-417.

3. Βλέπε G. Kalinowski, *Querelle de la science normative*, ἐκδ. L.G. D.J., Παρίσι 1969, σελ. 82-83.

χώρο του «υπό-δικαίου» (sous-droit).¹ Ο Petrazycki γίνεται—και μάλιστα πριν από τον E. Erlich—ο θεμελιωτής της θεωρίας του νομικού πλουραλισμού, που αποτελεί σήμερα μία από τις βασικές θεωρητικές υποθέσεις της Κοινωνιολογίας του Δικαίου.

Αλλά η συμβολή του Petrazycki δεν περιορίζεται μόνο στη διατύπωση της θεωρίας αυτής. Βέβαια, η αποσύνδεση του νομικού φαινομένου από την κρατική εξουσία και την κρατική κύρωση δημιούργησε τις προϋποθέσεις κάποιας ευρύτερης θεωρήσεως των νομικών κανόνων, σάν κοινωνικών πιά γεγονότων, που επέτρεψε την ανάπτυξη της Κοινωνιολογίας του Δικαίου. Αλλά ακόμα ιδέες, όπως το δίκαιο σάν σύστημα κοινωνικού έλέγχου, ή επίδραση του νομικού φαινομένου στην ατομική και κοινωνική συμπεριφορά, ο διαχωρισμός μεταξύ των νομικών και ήθικων φαινομένων, βρίσκονται σήμερα στο επίκεντρο της προβληματικής της Κοινωνιολογίας του Δικαίου.²

Η ψυχολογική, εξ άλλου, θεωρία περί δικαίου του Petrazycki ενδιαφέρει έμμεσα τον κοινωνιολόγο του Δικαίου, γιατί περιτρέφεται γύρω από το πρόβλημα της διακρίσεως των νομικών κανόνων από τους άλλους κοινωνικούς κανόνες. Για τον Petrazycki, τα βιώματα που δημιουργούνται στο άτομο από την επανάληψη κανονιστικών κρίσεων προκαλούν διάφορες ψυχικές «συγκινήσεις» (émotions). Οί «συγκινήσεις» αυτές είναι είτε ήθικες είτε νομικές. Και οί μόν ήθικες «συγκινήσεις» μάς ώθουν να δώδμε σέ ένα υποκείμενο άλλως τόν φορέα ενός καθήκοντος, ενώ αντίθετα οί νομικές «συγκινήσεις» μάς δημιουργούν επί πλέον τόν συναίσθημα ότι ή εκτέλεση του καθήκοντος αυτού μπορεί να διεκδικηθή.³ Με άλλα λόγια, ή ήθικη προκαλεί παθητικό συναίσθημα υποταγής, ενώ τόν δίκαιο συναίσθημα διεκδικήσεως.⁴

Σύμφωνα με τίς απόψεις του Petrazycki, οί νομικοί θεσμοί προσδιορίζουν σέ τελική ανάλυση την ατομική και κοινωνική συμπεριφορά—τά οικονομικά φαινόμενα άντανακλούν αυτή τη συμπεριφορά. Όπως παρατηρεί ο E.B. Pasukanis,⁵ ή ψυχολογική αυτή αντίληψη της κοινωνικο-οικονομικής ζωής βρίσκεται στους αντίποδες της μαρξιστικής θεωρίας τόν δίκαιο δέν είναι για τόν Petrazycki άπλό επιφανόμενο, ή υποδρομή των οικονομικών συνθηκών, αλλά αντίθετα ό,τι προσδιορίζει αυτές δημιουργώντας όρισμένα «τυπικά κίνητρα» της συμπεριφοράς.

1. Σχετικά με την έννοια του «sous-droit», J. Carbonnier, *Sociologie juridique*, έκδ. Armand Collin, Παρίσι 1962, σελ. 152 έπ. Είδικά για την έννοια του «sous-droit» στον Petrazycki, *Ibid.*, σελ. 89.

2. G. Langrod, *Archives de philosophie du droit*, 1968, σελ. 385.

3. G. Kalinowski, *op. cit.*, σελ. 84, σημ. 4.

4. J. Carbonnier, *op. cit.*, σελ. 89.

5. E. B. Pasukanis, *La théorie générale du droit et le marxisme*, έκδ. E.D.I., Παρίσι 1970, σελ. 75.

3.1. Η επίδραση του Petrazycki⁶ είναι σήμερα έντονη στη Σχολή της Upsala. Στην Πολωνία, επίσης, όπου δύο από τά βασικά του βιβλία μεταφράστηκαν μόλις τόν 1959-60 από τά ρωσικά,⁷ είναι φανερή ή επιρροή του στους σύγχρονους Πολωνούς κοινωνιολόγους του Δικαίου. Είναι άλλωστε φυσικό ή παράδοση σέ μία έπιστήμη νά δημιουργεί κατάλληλο έδαφος για την περαιτέρω εξέλιξη της. Στην Πολωνία, εξ άλλου, όπως και στις άλλες σοσιαλιστικές χώρες, τόν γεγονός ότι τόν δίκαιο—σύμφωνα με τη μαρξιστική άποψη—έχει άναγκαία κοινωνιολογικό περιεχόμενο, συντελεί στην καλλιέργεια της Κοινωνιολογίας του Δικαίου.⁸ Όπως όμως σημειώνει ο ίδιος ο Podgórecki,⁹ οί σχετικές έρευνες Κοινωνιολογίας του Δικαίου έχουν ακόμα στην Πολωνία καθαρά έπικουρικό χαρακτήρα, σέ σχέση με τη δογματική θεώρηση των νομικών φαινομένων.

3.2. Ό πιά βασικός ίσως παράγοντας της ανάπτυξεως της Κοινωνιολογίας του Δικαίου στην Πολωνία θά πρέπει νά αναζητηθή στην προσπάθεια χρησιμοποίησεως του Δικαίου για παιδαγωγικούς σκοπούς, στά πλαίσια μιάς ευρύτερης διαδικασίας, που άποβλέπει στην οίκοδόμηση κοινωνίας διαφορετικού τύπου. Τόν δίκαιο άποτελεί μέσο σχεδιασμού, ένα όργανο της κοινωνικής αλλαγής. Μία τέτοια αντίληψη του ρόλου του Δικαίου σάν «social engineering»¹⁰ προϋποθέτει σαφή αντίληψη της νομικής πραγματικότητας: ποιά είναι ή γνώση (ή πραγματική γνώση) των νομικών κανόνων και πώς μπορεί νά βελτιωθή,¹¹ ποιά είναι ή άποτελεσματικότητα των νομικών κανόνων, πώς αντίδρουν οί διάφορες κοινωνικές ομάδες στη νομοθετική αλλαγή, ποιά είναι ή επίδραση των πολιτισμικών άξιών στους νομικούς

6. Σχετικά με τόν Petrazycki: G. Langrod, «L'oeuvre juridique et philosophique de Léon Petrazycki», *Revue de l'Institut Solvay*, 1957. Επίσης, Karl-Berthold Baum, *L. Petrazycki und seine Schule*, Βερολίνο 1967, έκδ. Dunker und Humblot. Στην Πολωνία έχουν δημοσιευθή πολλές εργασίες πάνω στό έργο του Petrazycki. Βλέπε σχετική βιβλιογραφία στό άρθρο του A. Podgórecki, «La sociologia del diritto in Polonia», in *La sociologia del diritto*, έπιμέλεια R. Treves, έκδ. Editioni di Comunità, Μιλάνο 1966, σελ. 187-212, και ειδικότερα σελ. 191, σημ. 7. Με πρωτοβουλία, εξ άλλου, του μαθητή του Petrazycki, J. Lande, δημιουργήθηκε τόν 1945 στην Κρακοβία ομάδα εργασίας, που άσχολήθηκε με τά βασικά προβλήματα της νομικής έπιστήμης. Στό Σεμινάριο αυτό πήραν μέρος τόν σύνολο των Πολωνών κοινωνιολόγων του Δικαίου, που συνεχίζουν την παράδοση του Petrazycki (Podgórecki, «La sociologia del diritto in Polonia», *op. cit.*, σελ. 192).

7. Ο Petrazycki ήταν καθηγητής άρχικά στην Πετρούπολη και ύστερα στην Βαρσοβία.

8. Βλέπε Kalman Kulcsar, «Recherches de sociologie juridique en Hongrie», στό βιβλίο *Etudes sociologiques: Hongrie*, έκδ. Anthropos, Παρίσι 1969, σελ. 136-160.

9. «Loi et morale...», *op. cit.*, σελ. 90.

10. A. Podgórecki, «Law and Social Engineering», *Human Organization*, 1962.

11. Βλέπε K. Kulcsar, «La connaissance du droit en Hongrie», στό *Année sociologique*, 1967, σελ. 429-450.

θεσμούς, ποιὰ εἶναι ἡ εἰκόνα τοῦ νόμου στὸ εὐρὺ κοινόν. Προβλήματα, ποῦ ἡ μελέτη τους ἀνήκει στὴν Κοινωνιολογία τοῦ Δικαίου.

4. Τὰ τελευταῖα χρόνια ἐγιναν στὴν Πολωνία ἀξιόλογες ἐμπειρικές ἑρευνες Κοινωνιολογίας τοῦ Δικαίου. Μποροῦμε νὰ ἀναφέρουμε τὶς ἀκόλουθες: 4.1. Ἑρευνα σχετική μὲ τὸ κύρος (τὸ γόητρο) τοῦ νόμου.¹ Δειγματοληπτικὴ ἔρευνα σὲ ἐθνικὴ κλίμακα, ποῦ ἐγίνε με σκοπὸ τὴν ἐξακρίβωση τοῦ κύρους τοῦ νόμου στὴν Πολωνία. Παράλληλα μὲ τὶς παραδοσιακὰς μεταβλητὰς (φύλο, ἡλικία, μόρφωση, ἐπάγγελμα, κοινωνικὴ προέλευση), χρησιμοποιήθηκαν ἀκόμα μεταβλητὰς ποὺ ἀφοροῦσαν τὴν προσωπικότητα. Σύμφωνα μὲ τὰ συμπεράσματα τῆς ἑρευνας, παρὰ ὅλους, ὅπως ἡ κοινωνικὴ προσαρμογὴ ἢ ἡ ἔλλειψη αὐτῆς, τὸ αἶσθημα ἀνασφάλειας ἢ ἡ ἀνυπαρξία του, ἡ ἀκόμα μὴ γενικότερη ὀρθολογικὴ ἢ δογματικὴ στάσις, ἐπηρεάζουν ἐπίσης τὴ συμπεριφορὰ ἀπέναντι στὸν νόμο. Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ διαπίστωση ὅτι ἡ αὐστηρότητα (rigorisme) ἢ ἡ ἀνεκτικότητα (tolerance), ποὺ ἀφοροῦν τὴν παράβαση τῶν νομικῶν κανόνων, ἐξαρτᾶται τόσο ἀπὸ κοινωνικὰ ὅσο καὶ ἀπὸ ἀτομικὰ χαρακτηριστικά. Τελικὰ, ὅπως παρατηρεῖ ὁ καθηγητὴς Podgórecki,² ὑπάρχουν περισσότεροι κοινωνικοὶ κύκλοι καὶ κοινωνικὰ στρώματα μὲ διάφορα ὑπο-πολιτισμικὰ συστήματα, ποὺ εἶναι σύμφωνα ἢ ἀντίθετα μὲ τὸ νόμο.

4.2. Ἑρευνα πάνω στὸν νόμο καὶ στὴν ἠθικότητα.³ Ἡ σημαντικὴ αὕτη ἔρευνα συμπληρώνει καὶ ἐπεκτείνει τὴν προηγούμενη. Μὲ ἀντικειμενικὸ σκοπὸ τὴ διαπίστωση τῆς πολωνικῆς κοινῆς γνώμης ἀπέναντι στοὺς νομικοὺς καὶ ἠθικοὺς κανόνες, ρωτήθηκαν, τὸ 1966, 1.724 ἄτομα στὰ ἀστικά κέντρα καὶ 1.558 στὴν ὑπαίθρο. Ὁ τίτλος τῆς ἑρευνας αὐτῆς ἦταν «Τὸ δίκαιο καὶ ἡ ζωὴ: ἀρχὲς καὶ πρακτικὴ». Τὰ ἀποτελέσματά της δημοσιεύθηκαν τὸ 1968.⁴

Σύμφωνα μὲ τὰ ἀποτελέσματα αὐτά, ἡ στάσις ποὺ ἐπικρατεῖ γενικὰ στὴν Πολωνία εἶναι ἡ τελεολογικὴ, ἐκεῖνη δηλαδὴ, ποὺ ἀναλύει τὰ ὑπὲρ καὶ τὰ κατὰ τοῦ νόμου, προτὸν τὸν ἐπιδιοικίμασι ἢ τὸν ἀπορρίπτει. Ἰδιαίτερα οἱ νέοι, οἱ ἄνδρες, οἱ διαζευγμένοι, τὰ ἄτομα μὲ ἀνώτερη μόρφωση, οἱ ἀνειδίκευτοι ἐργάτες, οἱ κοινωνικὰ ἀπροσάρμοστοι καὶ, τέλος, ἐκεῖνοι ποὺ τοὺς διακρίνει κάποιο αἶσθημα ἀνασφάλειας, υἱοθετοῦν τὴ στάσις αὕτη. Ἀντίθετα, ἡ ἐνστικτώδης ἀποδοχὴ ἢ ἀπόρριψη τοῦ νομικοῦ ἢ ἠθικοῦ κανόνα συναντᾶται κυρίως στίς γυναῖκες, στοὺς ἡλικιωμένους, στοὺς παντρεμένους ἢ ἀνύπαντρους,

στοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους, στοὺς κοινωνικὰ προσαρμοσμένους.

Ἡ τελεολογικὴ στάσις συνδέεται μὲ μιὰ ἀνεκτικότητα (tolérance) ἀπέναντι στίς παραβάσεις τῶν κοινωνικῶν κανόνων. Ἀντίθετα, ὁ νομικὸς κοنفορμισμὸς ἔχει σὺν συνακόλουθον τὴ μεγαλύτερη αὐστηρότητα (rigorisme), ὅσον ἀφορᾷ τὶς παραβάσεις αὐτές. Ἡ διαπίστωση αὕτη, παρατηρεῖ ὁ καθηγητὴς Podgórecki, ἔχει μεγάλη πρακτικὴ σημασία: ἡ ἐπικλησθὴ ἠθικῶν ἢ ἰδεολογικῶν ἀρχῶν ἔχει ἐπιρροὴ στὰ ἄτομα, ποὺ υἱοθετοῦν τὴν κοنفορμιστικὴν στάσις, ἐνῶ στὰ ἄτομα, ποὺ τὰ διακρίνει ἡ τελεολογικὴ στάσις, ἡ ἀνταλλαγὴ ἀπόψεων καὶ ἐπιχειρημάτων μπορεῖ νὰ ἀποδειχθῇ πιὸ ἀποτελεσματικὴ.⁵

Σὰν θεωρητικὸ συμπέρασμα προκύπτει ἐτι ἡ ἀποψη περὶ μιᾶς «φυσικῆς» κλίσεως γὰ συμμόρφωση στὸν νόμο δὲν ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητα. Ἀντίθετα, ἡ συμμόρφωση αὕτη ἐξαρτᾶται ἀπὸ διάφορους παράγοντες, ποὺ ἡ ἐκτίμησή τους διευκολύνει τὴ νομοθετικὴ πολιτικὴ.⁶

4.3. Ἑρευνες σχετικὲς μὲ τὸ διαζύγιο.⁷ Τὸ 1962 ἐγίνε στὴν Πολωνία δειγματοληπτικὴ ἔρευνα, σὲ ἐθνικὴ κλίμακα (δειγμα: 2.355 ἄτομα), ποὺ ἀπέβλεπε στὴ διερεύνηση τῆς κοινῆς γνώμης πάνω στὸν θεσμὸ τοῦ διαζυγίου. Σύμφωνα μὲ τὰ ἀποτελέσματα, ἕνας σχετικὰ μικρὸς ἀριθμὸς τάχθηκε ἐναντίον τοῦ θεσμιοῦ (30%). Ὅταν δὲ οἱ ἐρωτήσεις ἀφοροῦσαν συγκεκριμένους περιπτώσεις, τότε τὸ ποσοστὸ αὐτὸ περιορίσθηκε σὲ 7%.

Τὸ βασικὸ πρόβλημα τῆς ἑρευνας αὐτῆς ἦταν ἡ ἐπιδόραση τῶν θεσμικῶν πολιτισμικῶν ἀξιών μιᾶς κοινωνίας πάνω στοὺς νομικοὺς θεσμούς (στὴ συγκεκριμένη περίπτωσι, στὸ διαζύγιο). Ἡ ἔρευνα, ἐξ ἄλλου, ἐπιβεβαίωσε τὴ θέση ὅτι, ὅταν ὑπάρχει ἀντίθεση μεταξὺ τῶν κοινωνικῶν ἀπαιτήσεων καὶ τῶν νομικῶν δομῶν, τὸ φάσμα καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν γνωμῶν καὶ τῆς συμπεριφορᾶς, ποὺ εἶναι σύμφωνα ἢ ἀντίθετες μὲ τὸν νόμο, αὐξάνουν.⁸

Μία ἄλλη ἔρευνα κοινωνιολογίας τοῦ Δικαίου τοῦ διαζυγίου, ἐγίνε ἀπὸ τὸν Jan Gorecki στὴν περιφέρειαν τοῦ Ἀνωτάτου Δικαστηρίου τῆς Κρακοβίας (περίπου 2.000.000 κάτοικοι). Ἡ ἔρευνα αὕτη βασίστηκε στὴν παρατήρηση ὀρισμένων δικῶν καὶ σὲ συνεντεύξεις δικαστῶν, δικηγόρων καὶ διαδίκων. Τὰ θέματα τῆς ἦσαν: ἡ ἀποτυχία τὸ γάμο, σὺν αἰτία τοῦ διαζυγίου: οἱ δυνατότητες συμφιλώσεως καὶ ὁ ρόλος τῶν ἀρμοδίων ὀργάνων: ἡ λειτουργία τοῦ συστήματος τῆς «recrimination», τῆς δυνατότητος δηλαδὴ τοῦ

5. A. Podgórecki, «Loi et morale...», *op. cit.*, σελ. 95.

6. *Ibid.*, σελ. 102.

7. Βλέπε σχετικά: A. Podgórecki, «La sociologia del diritto in Polonia», *op. cit.*, σελ. 201-202. Ἐπίσης, Jan Gorecki, «Divorce in Poland» in *Sociology of Law*, ἐκδ. Penguin Books, σελ. 100-115.

8. A. Podgórecki, «La sociologia del diritto in Polonia», *op. cit.*, σελ. 202.

1. Σχετικὰ μὲ τὴν ἔρευνα αὕτη: A. Podgórecki, «Loi et morale...», *op. cit.*, σελ. 93.

2. *Ibid.*, σελ. 93.

3. *Ibid.*, σελ. 93 ἐπ.

4. Στὸ Πολωνικὸ περιοδικὸ *Δίκαιο καὶ ζωὴ*, τευχὸς 306, 1968.

κρούσεως της άγωγής από τόν άναίτιο σύζυγο, με την έπίκληση του πταίσματος του ύπαιτιου.

Τά άποτελέσματα αυτής της έρευνας, πού είχε σαν κύριο στόχο τη λειτουργία του δικαίου του διαζυγίου μέσα στην κοινωνική πραγματικότητα, δημοσιεύθηκαν τό 1966 στο περιοδικό *Acta sociologica*.¹ Τό 1970 κυκλοφόρησε τό βιβλίο του J. Gorecki, *Divorce in Poland: Contribution to the Sociology of Law*, βασισμένο πάνω στα άποτελέσματα αυτά.² 4.4. *Δικαστήρια των εργαζομένων*.³ Ό θεσμός των «δικαστηρίων των εργαζομένων», δικαστηρίων πού λειτουργούν σέ κάθε εργοστάσιο και πού άσχολούνται με την άτυπη έκδίκηση άλλων ύποθέσεων, άποτελεί έξαιρετικά ένδιαφέρον πείραμα. Η σύνθεση των δικαστηρίων αυτών είναι άποκλειστικά λαϊκή, ή δέ έκδίκηση των ύποθέσεων γίνεται σέ συνδυασμό με την κοινή γνώμη, όπως έκδηλώνεται μέσα στη συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα, πού συμμετέχει στη διεξαγωγή της δίκης.

Τά «δικαστήρια των εργαζομένων» δέν επιβάλουν τις κλασικές ποινές· ό ρόλος τους περιορίζεται στό νά θέτουν τόν κατηγορούμενο άντιμέτωπο στούς συναδέλφους του και συνεργάτες του.

Γιά νά διαπιστωθή ή έπιτυχία ή άποτυχία καθώς και οί προοπτικές του πειραματικού αυτού θεσμού, άκολούθησε μία έρευνα πάνω στα «δικαστήρια των εργαζομένων» και στη στάση της κοινής γνώμης άπέναντί τους. Σύμφωνα με τά συμπεράσματα της, τό 53% των εργαζομένων πού ρωτήθηκαν δέν έχουν νά κάνουν κριτική στόν θεσμό, ένν 36% τόν συζητούν. Η πλειονότητα των έρωτηθέντων θεωρεί πάντως χρήσιμα και άποτελεσματικά τά δικαστήρια αυτά, προκειμένου γιά κλοπές μέσα στά εργοστάσια. Γενικά, ή έρευνα άπέδειξε ότι ή πίεση της κοινής γνώμης μπορεί νά άσκήσει πιό άποτελεσματική επίδραση στην καταστολή όρισμένων μορφών άντικοινωνικής συμπεριφοράς, από όσο οί καθαρά νομικές ποινές.⁴

5. Ό σύντομος αυτός άπολογισμός μερικών μόνο έρευνών Κοινωνιολογίας του Δικαίου πού έγιναν στην Πολωνία, δέν περιλαμβάνει βέβαια όλες τις έρευνητικές προσπάθειες. Άναφέρουμε, γιά παράδειγμα, τις έρευνες γιά την πατρική έξουσία (1961), γιά τούς δικαστές (1964), γιά τόν θεσμό της άυτοδιαχείρισης (1962). Άκόμα, θά πρέπει νά έπιστημάνουμε τις έγκληματολογικές έρευνες, στόν τομέα των όποιων ύπάρχει μεγάλη παράδοση στην Πολωνία.⁵

6. Κλείνοντας την έπισκόπηση αυτή της άναπτύξεως της Κοινωνιολογίας του Δικαίου στην Πολωνία, είναι όπωσδήποτε χρήσιμο νά άναφερθούμε σέ όρισμένες θεωρητικές έρευνες, πού δέν περιλαμβάνονται στη στενή έννοια της Κοινωνιολογίας του Δικαίου. Σύμφωνα με μία ευρύτερη όμως άποψη της έπιστήμης αυτής,⁶ κάθε μη δογματική προσέγγιση των νομικών φαινομένων άνήκει στόν χώρο των άναζητήσεων της. Η Κοινωνιολογία του Δικαίου καλύπτει έτσι ευρύ φάσμα διεπιστημονικών έρευνητικών προσπαθειών.

6.1. Έπιστημάνουμε έδω τό βιβλίο του Α. Kiszka, *Κυβερνητικό μοντέλο της διαδικασίας θέσεως και έφαρμογής του δικαίου*, στό όποίο ό συγγραφέας θέτει τις μεθοδολογικές βάσεις χρησιμοποίησεως του κυβερνητικού «μοντέλου» στό δίκαιο.⁷

6.2. Οί σχέσεις Γλωσσολογίας και Δικαίου εξετάζονται από τις έργασίες του T. Studnicki και Z. Ziembinski, πού έπιχειρούν μία γλωσσολογική προσέγγιση των νομικών κανόνων.⁸

6.3. Πρέπει, τέλος, νά σημειωθή ότι γενικότερα ή φιλοσοφική και κοινωνιολογική σκέψη γνωρίζει σημαντική άνθηση στην Πολωνία. Περιοριζόμαστε νά ύπενθυμίσουμε τις έργασίες των L. Kolakowski, B. Baczkowski, Z. Bauman, κτλ.,⁹ καθώς έπίσης και τη σημαντική συμβολή του Adam Schaff.

7. Η άνάπτυξη της Κοινωνιολογίας του Δικαίου στην Πολωνία έπιτρέπει σήμερα τη σύγκριση μεταξύ των άποτελεσμάτων παραλλήλων έρευνών, πού έγιναν εκεί και σέ άλλες χώρες. Η δυνατότητα αυτή (βλέπε, π.χ., τη σύγκριση των συμπερασμάτων σχετικών έρευνών πάνω στό κύρος του νόμου, πού έγιναν στην Πολωνία και στη Δανία¹⁰) διευρύνει τούς όρίζοντες της Κοινωνιολογίας του Δικαίου και συμβάλλει θετικά στην άνάπτυξη της.

6. J. Carbonnier, *op. cit.*, σελ. 50.

7. Παρουσίαση στα γαλλικά, R.I.D.C., τεύχος 4, 1974. Τό βιβλίο περιλαμβάνει περίληψη στα άγγλικά.

8. Βλέπε *Archives de philosophie du droit*, 1974 (Le langage du droit), σελ. 25-31 και 243-256.

9. Βλέπε L. Kolakowski, *The Alienation of Reason: A History of Positivism Thought*, Garden City, Νέα Υόρκη, 1968. (Γιά τό ένδιαφέρον του βιβλίου αυτού, όσον άφορά την Κοινωνιολογία του Δικαίου, D. Black, «The Boundaries of Legal Sociology» in *Social Organization of Law*, Seminar Press, Νέα Υόρκη, 1973, σελ. 41-56 και πίο ειδικά σελ. 46-47). Βλέπε άκόμα: G. Markus, «Discussion et tentances dans la philosophie marxiste», στό περιοδικό *L'homme et la société*, 17, 1970, σελ. 127-139 και πίο ειδικά σελ. 133.

10. Α. Podgórecki, «Loi et morale...», *op. cit.*, σελ. 95. Η σχετική έρευνα έγινε στη Δανία από τόν Berl Kutschinsky, ό όποιος και έπιστημάνει τις διαφορές των άποτελεσμάτων (Εισήγηση στό VI Συνέδριο Κοινωνιολογίας του Evian, Σεπτ. 1966). Βλέπε άκόμα τη σύγκριση μεταξύ της πολωνικής έρευνας πάνω στην πατρική έξουσία και της έρευνας των Cohen, Robson και Bates, γνωστής σαν «Έρευνα της Nebraska», πού έγινε στη Nebraska τό 1955. (Α. Podgórecki, «La sociologia del diritto in Polonia», *op. cit.*, σελ. 204. Όσον άφορά την «Έρευνα της Nebraska», βλέπε *Année sociologique*, 1959, σελ. 429.

1. Τεύχος 10 (1966), σελ. 68-80.

2. Έκδ. Mouton, Χάγη 1970. Παρουσίαση του βιβλίου στη *Revue internationale de droit comparé* (R.I.D.C.), 1974, τεύχος 2, σελ. 406.

3. Α. Podgórecki, «Attitudes to the Workers' Courts», *Sociology of Law*, *op. cit.*, σελ. 142-149.

4. *Ibid.*, σελ. 149.

5. Βλέπε Α. Podgórecki, «La sociologia del diritto in Polonia», *op. cit.*, σελ. 192 έπ.